

FEMINISTIČKE KONSULTACIJE SA ŽENAMA KOJE SU PREŽIVELE SEKSUALNO NASILJE

PROTOKOLI RADA

*autonomni
ženski
centar*

11000 beograd, tiršova 5a
tel: 011 2645 328
e-mail: azc@azc.org.rs
web: www.womenngo.org.rs

Priručnik pred vama namenjen je konsultantkinjama ženskih organizacija koje rade sa ženama koje su preživele seksualno nasilje. U njemu se nalaze protokoli rada i tekstovi o seksualnom nasilju nastali tokom 16 godina rada Autonomnog ženskog centra protiv nasilja nad ženama. Tekstovi u ovom priručniku su proistekli iz iskustva konsultantkinja, iz edukacija koje smo imale i mi ih smatramo proizvodom procesa učenja koji još traje. Zahvaljujemo se svim konsultantkinjama koje su radile u timu i svojim znanjem i iskustvom doprinele stvaranju protokola.

Ono što ostaje nepromenljivo je osnova našeg načina rada, a to su feministički principi rada. Naše je duboko uverenje da je nasilje proizvod patrijarhalnih odnosa u društvu, gde žene imaju manje društvene moći, i gde je nasilje jedan od načina održavanja patrijarhalne strukture nadmoći jednog roda nad drugim. Zato svaki čin nasilja nad ženama posmatramo i analiziramo u društvenom kontekstu.

Ženska solidarnost je jedan od osnovnih feminističkih principa, i u konsultantskom radu je ovaj princip izuzetno važan za stvaranje odnosa sa ženom koja nam se obraća za podršku. S druge strane ženska solidarnost se odnosi na međusobnu podršku konsultantkinja iz različitih feminističkih organizacija - i slaveći solidarnost mi smo napravile ovaj priručnik, kako bismo podržale kolegice da se uključe u proces daljeg rada na razvoju konsultantskog pristupa ženama.

Seksualno nasilje je i dalje zločin koji se najmanje prijavljuje i o kojem se najmanje priča. Naša je dužnost kao konsultantkinja i feministkinja da utičemo na to da se ovo promeni, i da žene koje su preživele seksualno nasilje ne ostaju same u traumi.

Priredivačice

GRANICE - POTREBA KONSULTANTKINJA

definicija

Granice obuhvataju naš lični - psihološki i fizički prostor, koji razdvaja potrebe, želje, osećanja i telesne osećaje koje imamo i koji su za nas prihvatljivi, od onih koji su za nas neprihvatljivi. Pomoću njih mi definišemo svoj identitet. One se odnose na iskustvo ili osećaj sebe kao jedinstvene, odvojene i celovite jedinice i omogućavaju nam da se zaštitimo od spoljašnjeg sveta ili da sa njim stupimo u kontakt i povežemo se.

Granice razdvajaju naš doživljaj sebe (naših potreba, emocija, želja, namera, iskustva...) od naše sredine i drugih ljudi. Dobre granice nam omogućavaju da budemo svesne onoga što dolazi od nas, da budemo svesne svojih potreba i da ih razlikujemo od potreba i emocija drugih ljudi.

za ženu koja je preživela nasilje = nasilje je vid ekstremne povrede granica

- žena zato gubi sposobnost da prepozna svoje potrebe, te ih zanemaruje
- žena zato teže prepoznaje i uvažava svoje i tuđe granice
- žena je zato u stanju ekstremne ranjivosti i osetljivosti

zašto je važno da smo svesne svojih granica

- konsultantkinje su model ženama
- nepoštovanje granica retraumatizira ženu
- držanje granica nam omogućuje da se fokusiramo na ženu
- održavanje granica je način da se ne istrošimo na poslu (anti-sagorevanje)

održavanje granica konsultantkinje zavise od:

- naše lične istorije
- sekundarne traumatizacije (kada trauma žena sa kojim radimo utiče na nas i dozvolimo da pređe naše granice)
- sagorevanja (kad smo iscrpljene od posla, to je uvek pomeranje naših granica i nikad nije dobro za konsultantski rad)

pravljenje dobrih granica za žene koje ih nemaju:

Postavljanje granica nije narušavanje odnosa, već je to poštovanje i sebe i druge i potreba vezana za naš lični integritet. Treba da smo u kontaktu sa sobom telesno, emotivno i intelektualno da bi bile najkonstruktivnije u odnosu na granice, da bi prepoznale, zastupale i sačuvale svoje, i da ne bi ugrozile tuđe.

Važno je znati da se dobre granice prave iz ljubavi, a ne iz straha. Konsultantkinjama su važne žene koje zovu - na nama je da im prenesemo energiju prihvatanja i poverenja koja će im pomoći da ponovo uspostave svoje granice.

Priredeno prema: Ostojić, Edita; Babović, Nurka; Senjak, Marijana; Pojskić, Mirha, Priručnik za pomagače i pomagačice koji rade sa žrtvama i preživjelima nasilja, Medica - Infoteka, Zenica, 2003. (p. 119-121, 133-134)

PREDUSLOV ZA FEMINISTIČKU KONSULTANTKINJU

- verujemo u sebe: verujemo da naše znanje i podrška mogu podstaći osnaživanje žene
- imamo stav o muškom nasilju kao proizvodu patrijarhalnog sistema dominacije muškog roda nad ženskim, u kome je nasilje mehanizam održavanja kontrole nad ženama
- znamo da proces isceljivanja traume nasilja znači da postepeno prihvatamo svaki deo svoje emotivne prošlosti i sadašnjosti
- žena nam je važna, mi “zračimo zainteresovanošću” za nju - jer smo našle mesto u sebi u kome smo solidarne sa njom i emotivno otvorene, saosećajne; mi smo zainteresovane da čujemo šta se njoj dogodilo, aktivno je slušamo, neverbalno pokazujemo zainteresovanost
- verujemo joj, šta god kaže znamo da je to njeno iskustvo i ne sumnjamo u njen iskaz - stvaramo odnos poverenja
- težimo da je razumemo onako kako ona razume sebe
- duboko verujemo da žrtva/preživela nije odgovorna za nasilje koje je preživela
- znamo da smo svedokinje njene patnje, nekada jedine, a to znači da smo pouzdane, odgovorne, čuvamo poverljivost
- težimo ravnopravnosti u odnosu (ja-ti odnos); znajući da je moć u instituciji, to jest nama; ne smemo tu moć zloupotrebiti
- duboko verujemo da je svaka od nas ekspertkinja svoje situacije - ne dajemo savete
- svesne smo sebe, svojih emocija, misli, govora svoga tela - iskrene smo
- svesne smo svojih granica i postavljamo ih drugima
- imamo znanje o institucijama, institucionalnim procedurama i stalno ga obnavljamo
- potvrđujemo snage koje žena već ima, kako bi cilj naše podrške bio da ona prihvati svoje nove koncepte življenja, ostvari kontrolu nad svojim životom i počne da pravi svoje izbore.

SMERNICE ZA KONSULTANTKINJE U VEZI SA SEKSUALNIM NASILJEM

- Za konsultantkinju koja radi sa ženama sa iskustvom traume nasilja je važno da je sama proradila, prepoznala i imenovala sopstvena iskustva nasilja, kroz radionice ili lični terapijski rad. Ovo je posebno važno kada se radi o seksualnom nasilju.
- Zbog fizičkog nasilja koje, takođe, preživljava, i konteksta kontinuirane viktimizacije, žena često ne imenuje nasilje kao seksualno, već kao fizičko. Zato je važno pitati ženu za seksualno nasilje, onda kada između nas i nje postoji odnos poverenja i sigurnosti, i poštovati njene granice - da li će, kada i koliko o tome govoriti.
- Mi pitamo ženu koje je vrste nasilja preživela, ali ne pitamo potpuno direktno da li je bila silovana u braku, već indirektno, kroz primere, npr. "Da li vas je nekada prisiljavao da vodite ljubav protiv vaše volje? Da li vas je terao da radite neke stvari u krevetu koje niste želeli ili kada niste želeli?".
- Validacija osećanja i iskustva preživele su neophodni. Neophodno je imenovati nasilje i da je odgovornost za nasilje uvek nasilnikova. Mi nismo neutralne, imamo jasan stav protiv nasilja, ali i vodimo računa kako ćemo i kada to reći - nećemo nametati ženi svoje mišljenje i poštovaćemo njeno pravo da ono što joj se dogodilo naziva, doživljava i vidi onako kako želi i onda kada je na to spremna.
- Pomozite joj da prepozna i imenuje i druge oblike nasilja koje je u tom odnosu preživela. Ukoliko je i dalje u nasilnom odnosu, pomozite ženi da prepozna trenutke kada rizik od nasilja može biti veći i da napravi sigurnosni plan kako bi u tim situacijama bila bezbednija.
- Objasnite joj da je silovanje zločin, da se sankcioniše zakonom, da ona može da pokrene krivični postupak i da nasilnik može da bude osuđen zbog toga. Nasilnik može, na primer, koristiti posećivanje dece ili druge izgovore da bi sprovodio seksualno nasilje. Iskustvo i istraživanja ukazuju na to da je rizik od nasilja veći uoči, za vreme i nakon razvoda/prekida intimnog odnosa.
- Poštujte procenu koju preživela ima u odnosu na to šta joj je potrebno da bi bila bezbedna, bez obzira da li to znači prijavljivanje policiji ili ne, ostajanje u odnosu ili ne.
- U redu je ženi reći da smo ljute zbog toga što je partner tretira na takav način, ali je važno da ga ne napadamo jer možemo ženu staviti u položaj da se oseća kao da treba da ga brani. Ona ima pravo da ga i dalje voli ili da ima ambivalentna osećanja prema njemu.
- Obratite pažnju na zdravstvene potrebe žene - kroz razgovor je važno proveriti da li joj je potrebna medicinska pomoć, pregled i lečenje. Važno je skrenuti pažnju i na značaj medicinskog dokumentovanja, u smislu sakupljanja dokaza, ukoliko žena odluči da pokrene krivični postupak.

Svaka žena uvek ima pravo da sama odlučuje o svom telu i pravo da ne pristane na seksualne odnose, bez obzira da li ih je prethodno svojevolejno imala sa tim muškarcem ili ne, da li je za njega udata ili ne. Prisilan seksualni odnos, van ili unutar braka, je silovanje.

Silovanje je zločin, bez obzira na odnos u kojem su silovatelj i žrtva.

FEMINISTIČKE KONSULTACIJE SA ŽENAMA KOJE SU DOŽIVELE SEKSUALNO NASILJE

protokol Konsultantskog tima Autonomnog ženskog centra

cilj konsultacija

- **Uspostavljanje odnosa poverenja između konsultantkinje i žene.**

Seksualno nasilje je pre svega narušilo osećanje poverenja prema drugima i prema sebi. Zato je važno da kroz podržavajući odnos, u kome joj bezuslovno verujemo, uspostavimo poverenje sa ženom. Odnos poverenja sa konsultantkinjom može za nju biti model odnosa iz koga ona radi na oporavku. Naše verovanje u njeno iskustvo je od ključnog značaja da ona uspostavi kontinuitet doživljaja sebe i smisla svog života koji su pomućeni nasilnim činom.

- **Podržavanje žene da uspostavi kontrolu na svojim životom.**

Seksualno nasilje je čin protiv volje žene, zato je u konsultacijama potrebno podržavati ženu da odabere svaki korak u svom životu, da uspostavi kontrolu nad malim činovima svakodnevnice i da bira tok konsultacija. Na taj način ona ima šansu da prevaziđe situaciju žrtve i počne sama da odlučuje. Isceljenje ima za rezultat povećanje opsega njenog autonomnog ponašanja.

- **Podržavanje žene da uspostavi granice.**

Seksualno nasilje je vid ekstremne povrede ličnih granica. Termin granice se koristi da imenuje prihvatljivi psihološki, telesni, lični prostor (sa svojim potrebama i željama) kojeg razdvajamo od neprihvatljivog. Konsultantkinje drže jasne granice i znaju da se dobre granice prave iz ljubavi a ne iz straha, tj. da strah pomera granice. Nežna briga za žene i energija ljubavi pomaže ponovno uspostavljanje granice i omogućuje da žena prihvati svoje razdvojene delove sebe.

- **Identifikovanje pozitivnih dimenzija u ženi na koje ona može da se osloni u procesu oporavka.**

Seksualno nasilje je pokrenulo seriju negativnih emocija, a da bi mogla da o njima govori važno je da žena ima svakog trenutka u vidu splet svojih pozitivnih osobina i načine da do njih stigne kada je preplave bolne emocije, npr. kroz tehnike imaginacije. Važno je konstantno podsticanje pozitivnih resursa žene i odnosa poverenja koji se gradi.

- **Razrađivanje simptoma seksualnog nasilja sa saznanjem da je ponašanje koje je nastalo nakon čina nasilja normalna posledica nasilja.**

Kroz konsultacije se razrađuju osećanja koja su nastala: simptomi straha, sramote, krivice, bespomoćnosti, osećanja niže vrednosti, i svaki put se istakne da je u redu imati bilo koju emociju u bilo kom obliku. Zatim, razrađuju se ponašanja u odnosu na osnovne potrebe: hranjenje, spavanje, sanjanje, mentalne sposobnosti (čitanje, pisanje, koncentracija), kretanje, komunikaciju sa drugima - sa ciljem da žena preuzme kontrolu nad svojim životom. Kontrolu preuzima kada prihvati i zna zašto radi tako kako radi i šta od njenog ponašanja je posledica nasilja. Kroz konsultacije dajemo do znanja da znamo da je svako ponašanje koje je izmenjeno teško (validacija), da su njena ponašanja normalna posledica ne-normalne situacije traume (normalizacija), dajemo prostor da reaguje na svoju bol plakanjem, ćutanjem itd. (ventilacija) i mogućnost da prihvati sebe bez osude. Tako dobija šansu da oseti deo sebe koje je odsečeno tokom traumatskog događaja.

- **Podržavanje žene da prihvati i oseti sebe.**

To znači da je važno podržavati žene stalno i ispočetka da prihvate svoja osećanja i da ih osete. Da osete svoje telo, i prihvate svoje misli i koncepte o sebi, svoje činove ponašanja od rođenja do sada, a pogotovu ona koja su nastala nakon nasilnog čina/procesa. To znači da se kroz konsultacije teži da i konsultantkinja i žena još više zavole, veruju i vrednuju sebe. Proces bezuslovnog prihvatanja svoje prošlosti je put konsultantskog rada.

uvodne pretpostavke i logistika

naš stav:

- mi nismo neutralne, imamo feministički stav: mi smo protiv muškog nasilja, tražimo pravdu i jednakost, zastupamo žrtve i preživjele, te smo s toga na strani žena
- naš stav podrazumeva da nasilje nad ženama služi muškom rodu da održava kontrolu i nadmoć nad ženama, i da mnoge društvene institucije u tome još uvek pomažu
- smatramo da je muško nasilje nad ženama oblik diskriminacije žena samo zato što su žene i pitanje ljudskih prava o kojima država i društvene institucije treba da brinu, a da to nije privatna stvar žena
- bezuslovno verujemo iskustvu žena koje su preživjele nasilje i njihovom pravu na izbor i život bez nasilja

kad žena dođe:

- dati joj vremena da se odmori
- dati joj kafu, čašu vode
- dati joj pamflete i informacije o organizaciji
- ako dođe sa decom - dogovoriti se da ostanu u drugoj sobi sa konsultantkinjom
- ako dođe sa prijateljicom ili rođakom od podrške - one ostaju u drugoj sobi, sa njima razgovarati odvojeno o njihovoj ulozi. U razgovoru sa osobom od podrške pitati je kako se ona oseća i validirati njene emocije uznemirenosti i strepnje, validirati važnost podrške koju daje, potvrditi da je najvažije da osoba od podrške daje mogućnosti malim koracima žene za uspostavljanje kontrole nad sopstvenim životom, da je ne pritiska ni u čemu, nego da joj daje prostor da odlučuje. Dati joj brošure o seksualnom nasilju.

soba za konsultacije:

- omogućiti siguran prostor kroz koji niko ne prolazi i izvan kog ne može da se čuje razgovor koji se u njemu vodi
- omogućiti da u sobi ne zvone telefoni
- pripremiti papirne maramice
- ženi dati mogućnost da izabere mesto/stolicu gde će da sedi
- uvek doći na vreme, ako konsultantkinja kasni objasniti zašto i izviniti se

uvod u konsultacije:

- pozdraviti je toplo
- predstaviti se, reći svoje ime i čime se bavimo
- pitati je otvorenim pitanjima kako je došla kod nas, kako nas je našla i reći joj da je hrabro da se odlučila da kod nas dođe i ispriča svoju priču
- reći informaciju o organizaciji, da imamo iskustva u radu sa ženama koje su preživjele muško nasilje, da smo nevladina organizacija i objasniti šta to znači

- podsetiti je da je sve što se kod nas kaže poverljivo
- podstaći je otvorenim pitanjem da govori šta želi da nam kaže o svom problemu
- u slučaju da već znamo da se radi o silovanju, reći ženi da mi nismo institucija koja isleđuje istinitost detalja šta se sa njom dogodilo (kao policija, sud, itd), nego da je nama važno kako je ona i da će ona odlučiti kada će i koliko će nam ispričati, a mi ćemo je u tome podržati
- na početku je pitati da li hoće da pokrene pravnu proceduru i prijavi naslinika i informisati je o njenim pravima
- ako počne da priča kako se oseća pustiti je da priča

konsultacije - čekiranje i prihvatanje simptoma

- Kroz konsultacije čekirati simptome - simptom je termin koji opisuje oblik ponašanja, misli i emocija koje su posledica nasilnog čina. Važno je da ih žena detaljno imenuje, da zna da se to događa i drugima i da ih prihvati kao deo sebe. Za svaki simptom joj dati prostora za ventilaciju, normalizaciju i validaciju. Cilj čekiranja je da žena napravi inventar promena, da bi ih vremenom imala pod kontrolom. Inventar može da radi preko pamfleta o silovanju, tako što sa konsultantkinjom prolazi kroz faze traume i određuje koje osobine traume su pristune kod nje, a koje nisu. Žena tako stiče kontrolu nad samom sobom. Sve što joj se događa sada nakon seksualnog nasilja je normalno i važno je da je tako, jer svaka njena emocija ima funkciju u uspostavljanju adaptacije njenog organizma na nasilan događaj.
- Pitati je kako funkcioniše u domenu primarnih potreba: spavanje, sanjanje, apetit, kretanje,
- Pitati je za odnos prema bližnjima: kako se odnosi prema najbližima, šta je rekla ukućanima, drugaricama i drugima.
- Pitati je otvorenim pitanjem koje emocije ima. Razrađivati za svaku pojedinačno od čega su sastavljene i u kom delu tela su smeštene i za svaku reći da je to normalna posledica teškog traumatskog događaja. Na primer:
  - strah - kada se više, a kada manje plaši, od noći, dana, ljudi, ulice, u snovima... Detaljno joj postavljati pitanja o tome. Reći da je normalno da ima strah jer joj je bila ugrožena egzistencija i osećaj kontrole.
  - krivica: nekada žena nema osećanje krivice, ali obično ima; ako nije spomenula pitati je da li oseća krivicu. Mi joj prenesemo da oni koji mogu da biraju, koji imaju moć, oni su odgovorni, a ti su onda i krivi - treba da joj bude jasno zašto je krivica nasilnikova. S druge strane normalno je da ima osećanje krivice, jer društvo hiljadama godina unosi krivicu u žene u vezi seksualnog nasilja.
  - sramota: ako ne spomene, pitati je da li ima to osećanje. Ako ima, pitati je otvorenim pitanjem da o tome priča i koje su joj asocijacije. Slede ventilacija, validacija i normalizacija. Naš stav je da je sramota nasilnikova, jer je on počinio zločin, a da je u društvu u kome težimo pravdi, zločin sramota.
  - Pitati je za druge emocije: osećanje bespomoćnosti, osećanje niže vrednosti, poniženosti i sl. Jedna od funkcija detaljne analize naših osećanja je da razdvojimo emocije koje su se javile sa nasiljem, one su iz prošlosti i pripadaju ,maloj devojčici', od odrasle žene koja je sada na sigurnom mestu. Odrasla žena, sada kada joj se jave te emocije, može sebi da kaže da su to emocije u vezi sa nasiljem od pre i da nisu iz sadašnjosti nego iz prošlosti, kako bi sebi olakšala i napravila korak napred.
- Pitati je za fantazije osvete, da li ima i kakve su i reći joj da je to normalno.
- Pitati je za odnos prema telu: kupanje, oblačenje, odnos prema ogledalu, kako oseća telo na ulici, kakav ima odnos prema seksualnosti nakon nasilja.

- Pitati je za mentalne funkcije: kakva joj je koncentracija (za čitanje, pisanje, gledanje televizije, školu, posao).

konsultacije - validacija pozitivnih dimenzija

- pohvaliti i potvrditi njen izbor dolaska kod nas (ili zvanja SOS telefona), da je to jedan pozitivan čin kojim je ona pokazala da se brine o sebi
- validirati njenu hrabrost: istaći da je uradila najviše što je mogla u situaciji nasilja da bi preživela i da je to hrabro (iako se ona možda tako sada ne oseća)
- podržati je da identifikuje svoje pozitivne osobine na koje može da računa u ovom procesu, na šta je ponosna kod sebe i što joj pomaže u teškim situacijama
- podsetiti je na elemente njene ličnosti koji su osnažujući, na ono što voli da radi, što joj pričinjava zadovoljstvo i što uvećava njenu energiju
- podsetiti je da ima unutrašnju snagu koju je nasilnik poremetio, ali je ona može obnoviti i oživeti, podsetiti je kakva je bila pre života sa nasilnikom/ nasilnog događaja
- validirati otpor koji je dala nasilniku: da je otpor i to što nije htela nasilje u svojim mislima, ako je nešto rekla - i to je otpor, ako je pošla da ga udari - i to je otpor... Svaki od tih momenata izvući i poentirati da je ona hrabra i da se suprostavljala
- podstaći je da identifikuje osobe od podrške - potvrditi važnost njihovog postojanja u njenoj kriznoj situaciji i podsetiti je da traži podršku od njih
- uvesti instrumente koji joj mogu pomoći, npr. tehnike imaginacije ako može da ih prihvati: 'album slika', 'unutrašnju posmatračicu', 'mudrakinju', 'ruksak', 'sigurno mesto' i sl. i objasniti kako da ih iskoristi kada je preplave bolne emocije
- podržati je da se seti slika iz prošlosti, ako ih ima, koje su joj davale mir i radost i kojih može da se podseti i obnovi to osećanje kada joj je teško (da iskoristi moć imaginacije)
- pitati je šta želi da učini pozitivno za sebe sledećih dana i podržati je u tome da brine o sebi
- potvrditi njene osobine koje smo videle tokom razgovora, sem što je hrabra što je došla naći još neke njene karakteristike koje smo zapazile i to joj reći

konsultacije - zaključak, sumiranje, dogovor

- pitati je šta joj je bilo najvažnije danas u susretu
- pitati je da sumira dogovor
- dati joj našu povratnu informaciju, da smo nešto od nje naučile i šta je to što bilo važno od onoga što je ona rekla, istaći neku njenu osobinu koju smo mi primetile i koja nam se svidela
- napraviti jasan dogovor kada i gde dolazi sledeći put
- pitati kuda ide odavde i vratiti je u stvarnost pozitivnim komentaram
- pozdraviti se sa njom i otpratiti do vrata

sledeći razgovori

- mi smo jasne sa porukama, dogovorima, ne obećavamo ono što ne možemo da ispunimo
- kada žena krene da prepričava događaj, važno je da je slušamo pažljivo, i ako nešto nismo razumele, pitamo za detalje da bi razumele
- kad ispriča delove događaja, pitati je kako se osećala tada (žene to često izostave)

- ne pritiskati je da kaže više i dalje od onoga što ona kaže
- nama je važno da je čujemo, ali samo kada i koliko ona može - to može da nam bude rečenica kojom je podstičemo i poručujemo da je razumemo
- ona treba da ima potpunu kontrolu nad ritmom i tokom svog pričanja
- ako bude plakala dok priča, važno je dati joj prostora, to je dobro za proces oporavka (ventilacija)
- ako plače tako da ne može da se zaustavi, ako dobije napad panike kratkog daha i bez svoje kontrole, kao da će se ugušiti (hiperventilacija), onda je treba zaustaviti u tome tako što je gledamo pravo u oči i koncentrišemo je na stvarnost, na tu i sada, govorimo joj gde se nalazi, i pitamo je nešto da nam kaže iz sadašnjeg osećaja (da li oseća stolicu na kojoj sedi, da se koncentriše na odelo koje ima na sebi, da nam ispriča šta vidi na našem licu i sl.) kako bi izašla iz emotivnog mesta i koncentrisala se na ovde i sad
- u svakom sledećem razgovoru čekirati simptome (ili ako nismo stigle da pređemo sve u prvom razgovoru nastaviti dalje) i videti u čemu je razlika od prošlog puta do sada, uz iste principe: validacija, normalizacija, ventilacija
- u svakom sledećem razgovoru ona zna da pred nama nije kriva, da nije njena sramota, da je šta god radi ili ne radi u redu za nas i da može da ima poverenja u nas da joj nećemo govoriti šta je dobro za nju, a šta nije
- tokom sledećih dolazaka pitati je koliko često se priseća traumatskog događaja, i u kojim situacijama se seti, a u kojim ne
- psihoedukacija: dati joj materijale, pamflete, definicije nasilja nad ženama i silovanja, knjižice, knjige - sve što ona misli da je spremna sada da čita
- u slučaju dugotrajnog rada sa ženom, podržati i informisati je oko osnovnih principa emotivne pismenosti, da su naša emotivna očekivanja naša odgovornost, da su emocije stanja koja zavise od naše prošlosti, a da su činjenice života elementi iz sadašnjosti koji podstiču javljanje starih emocija
- objasniti joj feministički pristup silovanju običnim rečima, da je to oblik muškog nasilja nad ženama koji se događa kroz istoriju u celom svetu i da tako muškarci održavaju položaj dominacije nad ženama, da je to čin u kome je ona stavljena u situaciju van svoje kontrole, da ne može da se suprotstavi i ne može da pobegne, i da zato njen organizam deluje sa svim simptomima koje ona sada ima da bi se adaptirao na novu situaciju
- ako je žena lezbejka ili drugog ne-heteroseksualnog identiteta važno je podržati je u njenom identitetu, čekirati kako je nasilan čin doživela iz te perspektive i napraviti dogovor kako da radimo uključujući tu dimenziju u daljim konsultacijama
- ako je žena sa invaliditetom važno je validirati njena iskustva i čekirati kako je nasilje doživela iz te perspektive i napraviti dogovor kako da radimo uključujući tu dimenziju u daljim konsultacijama
- ako je žena Romkinja ili neke druge nacionalnosti koja je u datoj sredini diskriminisana, čekirati kako je nasilan čin doživela iz te perspektive i napraviti dogovor kako da radimo uključujući tu dimenziju u daljim konsultacijama

pravni, zdravstveni aspekt i vođenje kroz institucije

- informisati ženu o pravnim aspektima seksualnog nasilja
- objasniti naš stav da mi podržavamo žene da prijave nasilje, ako one to žele
- diskutovati sa njom pro i kontra, zašto da prijavi nasilnika, a zašto ne ako je u dilemi
- informisati je o našim iskustvima sa institucijama u odnosu na žene koje su prošle seksualno

nasilje i da ona može imati našu podršku u tom procesu (ako je organizacija sposobna da to obezbedi)

- ukoliko je potrebno da ide u neke institucije, ponuditi joj posredovanje ili da neka od volonterki ili konsultantkinja ide sa njom
- pitati je za njeno zdravstveno stanje pre i posle nasilja
- napraviti plan za njenu zdravstvenu brigu, ukoliko je potrebno
- ukoliko je žena već prijavila nasilje, detaljno je pitati kako se osećala u tim ustanovama i reći joj da znamo da su to često traumatske situacije same za sebe
- ukoliko je žena prijavila nasilje dogovoriti se o planu podrške za sve vreme sudskog procesa

šta konsultantkinja ne sme da radi

- da optužuje, okrivljuje, sudi
- da joj govori šta treba ili ne treba da radi (jede, pije, toplije se oblači itd.)
- da joj se postavlja kao majka koja zna šta je dobro za nju - žena zna najbolje šta je za nju dobro, ona je ekspertkinja svoje situacije
- da joj obećava nešto što ne može da uradi
- da je teši ("biće bolje"), jer mi ne znamo kako će ona biti, a znamo da je nekada sećanje na bolan događaj teži nego sam događaj pošto je za vreme događaja disocirala (odvojila se emocionalno da bi preživela) tako da je sada bole emocije koje su tada bile odvojene od nje, a važno je da kroz njih prođe kako bi mogla da ih imenuje i prihvati da bi se iscelila

dodatni važni momenti

- ako je događaj bio jako davno, identifikovati pitanjima koji mehanizam preživljavanja je odabrala za sebe nakon toga
- treba u nekom trenutku da bude jasno da se trauma ne zaboravlja, ali da može da postane mesto sa mnogo manje emocija, tako da ona može simptome traume da kontroliše na kraju procesa oporavka, jer je cilj konsultacija da ona može da živi i bira kako će živeti zajedno sa traumom koja više neće vladati njom
- važno je da zna da se traumatska osećanja javljaju (i godinama kasnije) u nekim trenucima kroz jake slike i misli koje su van njene kontrole i koje joj prouzrokuje emocije jednako bolne kao i kad se događaj dogodio, a da ona može da nauči da ih kontroliše
- važno je da od nas ima neverbalnu poruku da ona može da preživi traumu i da mi verujemo da ona ima unutrašnju snagu da prođe kroz faze oporavka i prihvati drugačiju sebe (drugim rečima, mi moramo u to da verujemo)
- važno je da joj na pitanje "zašto baš ja" kažemo statistiku da 1 u 4 žene preživi seksualno nasilje u životu, da je to mogla biti bilo koja druga žena, a da je silovanje činjenica u svim društvima jer su patrijarhalna, rečima koje će ona razumeti
- za momente koji su joj posebno teški, na primer, ako je imala oralno silovanje i kaže da ne može da guta ili da pije određene tečnosti (jogurt, na primer), pitati je nežno u vezi toga, ako hoće da priča - kako se oseća, gde oseća teškoću, gde joj se koči grlo, u kom delu, na koji način, pitati je za tečnosti koje ne može, koje može da podnese i sve normalizovati. Za nju je važno da sve to izgovori, da poveže svoja osećanja sa činjenicom da je to posledica traumatskog događaja i da to prihvati
- ako je prijavila nasilje i prolazi kroz sudski proces, biti u konstantnoj komunikaciji sa

advokatkinjom

- ukoliko je maloletna i jedno od roditelja s njom dolazi - obično majka, starija sestra, tetka
- razgovarati sa njima o tome kako su one i kako je najadekvatnije da nju prihvate

ritam konsultacija

- prvi razgovor je obično duži od 45 minuta, do 1,5 sata
- sledeći razgovori treba da budu do 45 minuta
- dogovoriti se da, ako se ona složi, dolazi redovno jednom nedeljno naredne 3 nedelje, a da ćete se tada dogovoriti za sledeće 3 nedelje
- ako je silovanje bilo skoro, predložiti konsultacije dva puta nedeljno

**ANALIZA:
ODREĐIVANJE ELEMENATA ZA ZADOVOLJAVANJE POTREBA ZA ŽENU KOJA JE
PREŽIVELA SEKSUALNO NASILJE**

njena situacija	momenat kada se obratila za podršku	nasilje kojima je izložena - šta se dogodilo	istorija nasilja pre toga	mreža podrške	njene snage/ resursi
	procena bezbednosti	emotivne potrebe - spisak emocija	svakodnevnica - spisak simptoma	potreba za institucijama - zdravstvenim i dr.	potrebe za pravdom zakonskim putem
njene potrebe					
odgovor konsultantkinje na njene potrebe	pitam je šta joj treba da se oseća bezbedno	BEZUSLOVNO JOJ VERUJEM VALIDIRAM NORMALIZUJEM dajem joj prostor za VENTILACIJU URADILA JE NAJBOLJE U DATIM OKOLNOSTIMA apsolutno joj NE DAJEM SAVETE		- pitam je otvorenim pitanjima o različitim aspektima zdravlja - ona odlučuje kod kojih lekara ili drugih službi ide -informišem je o institucijama koje joj mogu koristiti	- informišem je o svim pravnim aspektima i procedurama - ako odluči da ide u sudski proces, napravimo plan kontinuirane podrške
potrebe organizacije - šta imamo, šta nam još treba	- saradnja sa policijom? - saradnja sa skloništem?	- kako radimo na svojim emocijama? koje znanje nam još treba za rad sa emocijama žene?	- znanje o precesu razvoja traumatskih osećanja i ponašanja?	- naše znanja o institucionalnim procedurama? - naša saradnja sa institucijama?	- da li imamo pravnu i advokatstku službu?

FEMINISTIČKE KONSULTACIJE SA MAJKAMA KOJE PRIJAVLJUJU DA IM JE ĆERKA/ DETE SEKSUALNO ZLOSTAVLJANO U PORODICI - PROTOKOL

Ljiljana Bogavac, ekspertkinja Incest trauma centra

Ako žena koja zove SOS telefon počne da nam govori o detaljima kako je njena ćerka seksualno zlostavljana u porodici, važno je, pre svega, unapred znati da je to situacija koja najčešće „sruši njen svet“. Dobro je pre svega naći u sebi mesto brige i blagosti prema majci i beuzuslovno je podržavati. Slede najvažnije smernice za razgovor sa njom.

Kako razgovaramo

POHVALITI JE

- Prvo je pohvaliti što nam je to saopštila, podržati je u tom hrabrom činu što nam se obratila, jer to znači da ona brine za svoju ćerku.

ONA JE DOBRA MAMA

- Ukoliko joj je ćerka nešto rekla ili pokazala, znači da ćerka ima bezgranično poverenje u majku, i da majka ima poverenje u ćerku, da postoji dobra komunikacija među njima, a to znači da je ona odlična majka.
- Ukoliko je žena primetila znake seksualnog zlostavljanja, primećuje promenu u ponašanju i osećanjima, ona vodi računa o ćerki i odlična je majka.

VALIDIRATI SEKSUALNO NASILJE

- Iz našeg iskustva znamo da joj je teško da poveruje da se to dešava njenoj ćerci i da je neverica logična reakcija na prve znake incesta.
- Reći joj da se takve stvari dešavaju, i da kada ima naznaka da je seksualnog zlostavljanja bilo, mi imamo stav da ga je bilo.

IMENOVATI SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE

- Kada neko dira dete na nedozvoljen način po njegovim intimnim delovima tela, to se zove seksualno nasilje.
- Ukoliko majka opisuje dodirivanje ili slične detalje, mi imenujemo to kao seksualno zlostavljanje. Na nama je da imenujemo.

DECA NIKAD NE LAŽU

- deca nikad ne lažu kad obelodanjuju da su zlostavljana
- deca koja su seksualno zlostavljana ne mogu da izmisle detalje kojima opisuju seksualne radnje kojima su bila izložena. Dete koje nije seksualno zlostavljano nema iskustvo pa ni jezik kojim bi opisalo šta mu se dešava. Dete koje je seksualno zlostavljano svoje čulno iskustvo (dodir, ukus, miris, vid) obeleženo seksualnim zlostavljanjem saopštava svojim posebnim jezikom primerenim svom uzrastu.
- deca i kada lažu, lažu da ne bi imala problem, a ne da bi stvorili još više problema i da bi upala u još veću nevolju.

BEZUSLOVNO JE PODRŽAVAMO

•Mi joj bezuslovno verujemo i bezuslovno je podržavamo (bez obzira na lične dileme koje imamo u vezi sa njenom situacijom; to je naš problem koji treba rešiti na superviziji).

KRIVICA JE NASILNIKOVA, A NE NJENA

•Majke često osećaju krivicu i treba objasniti da se zlostavljanje ne može sprečiti, kad neko isplanira zlostavljanje, kad hoće da zlostavlja dete - on će to i uraditi.
•Kada se posumnja u nasilje, to je znak da treba reagovati, a ona je reagovala.
•Ona ranije nije mogla ništa da uradi, a sada je zvala i uradila je najviše u tom trenutku samim tim što je saopštila nekome da se zlostavljanje dešava.

PODRŽAVATI JE DA VERUJE SEBI - VALIDIRATI NJENO OSEĆANJE

•Ukoliko žena kaže da ne veruje da se to moglo desiti, reći joj da iz iskustva znamo da je jako teško poverovati u takve stvari.
•Podsticati je da veruje svom osećaju, onome što je čula ili videla, iako mi znamo da ona možda misli da je luda, da je to neverovatno, da nije moguće, da misli da nešto nije u redu sa njom. To je sasvim normalna reakcija.
•Validirati njena iskustva, podržavati je da veruje svom glasu i samoj sebi.
•Validirati njena osećanja, kakva god bila, ona je u fazi tugovanja koja može da se ispoljava kroz razdvojenost od osećanja ili kroz burna osećanja.

DETE TREBA DA BUDE RAZDVOJENO OD POČINIoca

•Iskustvo pokazuje da se nasilje neće dogoditi kada je dete fizički razdvojeno od počinioca.
•Naš stav je da dete treba da bude razdvojeno od počinioca.

PRATIMO JE

•Ako majka kaže da ne može da prihvati da joj je dete zlostavljano, mi je pratimo, ne možemo dalje od nje. Ali, naša uloga jeste da budemo uz nju, radimo sa njom da bi bila podrška detetu.
•Svi od nje očekuju da je sve u redu, da sve institucionalne procedure i emotivne potrebe zadovolji sama, zato mi ne treba da je opteretimo našim očekivanjima.

IDENTIFIKOVATI MREŽU PODRŠKE

•Videti kroz razgovor sa kime i koliko može da podeli svoju situaciju, jer mi znamo da je obično teško takve stvari deliti sa drugima.
•Ukoliko ima bliske članove porodice koji joj otežavaju situaciju, podržati je da napravi granice prema njima, a ukoliko te osobe dolaze kod nas, razdvojiti je od njih u razgovoru.

NE VERUJEMO U PSIHIJATRIJSKE DIJAGNOZE MAJKAMA DECE KOJA SU PREŽIVELA INCEST

•Iz iskustva znamo da su dijagnoze, koje su majke dobile u psihijatrijskim i mentalnim institucijama u procesu saznavanja incesta, proizvod moći i kontrole institucija.
•Sa ženom dekonstruišemo te dijagnoze.
•Podržavamo žene da ne idu u psihijatrijske ustanove ili ne piju lekove ako to ne žele.
•Mi znamo da su česte reakcije insitucija: ako je mirnim tonom saopštila incest deteta onda „nije se ništa desilo“, a ako je imala burne reakcije onda „ona izmišlja“.

PODRŽAVAMO MAJKE DA NE KRIJU ZABRINUTOST PRED DECOM

•Važno je da majke nađu meru između nesakrivanja i verbalizovanja zabrinutosti pred decom, s jedne strane, a s druge, neopterećivanja dece svojim emocijama.

PRIJAVLJIVANJE ZLOČINA SUDU

• Incest trauma centar je podrška majkama koje se odlučuju da zlostavljanje prijave nadležnim institucijama, a i kao organizacija ima obavezu da svako saznanje o seksualnom zlostavljanju prijavi, jer je to krivično delo.

EDUKACIJA

- Reći joj da svaka 4. devojčica pretrpi neki vid seksualnog nasilja;
- Reći joj da 1% incestnika koji izađu iz zatvora ne ponove zločin;
- Dati joj materijale o incestu.

Šta mi znamo

U 95% slučajeva seksualnog nasilja nad decom u porodici prisutno je i psihološko i/ili fizičko nasilje u partnerskom odnosu.

Mi znamo da žene u tim situacijama imaju veliki spektar mogućih emotivnih reakcija i ne očekujemo da one reaguju burno (dok pričaju o incestu emocije su obično isključene). Ne treba pretpostavljati da one treba da reaguju kako mi mislimo da bi reagovala u toj situaciji. Majke mogu biti sleđene, disocirane, mogu imati hiljadu misli, burne emocije, ili biti „sluđene“... itd. Ponekad, ukoliko žene nastavljaju i dalje da žive sa nasilnikom, život im postaje iscrpljujući nastojeći da ni minut dete ne ostave same, ne spavajući noću....

Mi znamo da su majke pod rizikom da budu nazvane saučesnicama seksualnog zlostavljanja, jer nisu ništa videle ni primetile, jer nisu verovala onome što su videle. A znamo da takvo jedno strašno saznanje ruši njen ceo svet i život.

Mi znamo da dete saopštava da se tako nešto dogodilo bez optužbe počinioca, za mame: slučajno, nenajavljeno, kroz priču kako se igraju i šta im se tu ne sviđa u toj igri - seksualno zlostavljanje se najčešće i dešava kroz igru sa detetom - sa kim ne vole da provode vreme.

Mi znamo da će godinama kasnije mame sklapati kockice i prisećati se šta je i kako bilo sa detetom, i imaće potrebu da to pričaju. Seksualno zlostavljanje je jasno tek u retrospektivi.

Majkama treba razdvojiti seksualno nasilje u detinjstvu od seksualne orijentacije dečaka i devojčica u odraslom dobu. One ponekad dolaze sa tom zabrinutošću, pogotovu ukoliko su dečake seksualno zlostavljali odrasli muškaraci.

UVOD	3
GRANICE	4
PREDUSLOV ZA FEMINISTIČKU KONSULTANTKINJU	5
SMERNICE ZA KONSULTANTKINJE	6
FEMINISTIČKE KONSULTACIJE - PROTOKOL	7
ANALIZA SLUČAJA SEKSUALNOG NASILJA	14
FEMINISTIČKE KONSULTACIJE INCEST TRAUMA CENTAR	15
SADRŽAJ	18

IZDAJE:
Konsultativni program
Autonomnog ženskog centra,
Tiršova 5a,
Beograd

PRIREDILE:
Jelena Savić
Lepa Mlađenović

decembar 2009

**autonomni
ženski
centar**

11000 beograd, tiršova 5a

tel: 011 2645 328

e-mail: azc@azc.org.rs

web: www.womenngo.org.rs

